

Stopy možné těžby železných rud u Jamného a v údolí střední Lubě - jejich sídelní kontext a možnosti datování

Jiří Doležel

Že obě popsané lokality leží v oblasti, jejíž bohatství železných rud bylo od počátků intenzivně využíváno, je obecně známo. V severozápadním okolí se nejpозději v časném novověku těžila a zpracovávala ruda na lomnickém panství s hamrem v Podolí (uvádí např. Grolich 1984, 21; určité náznaky o dalších místech na dominiu přinesl Vermouzek 1972, 52 - 54), na jihozápadě jde o prostor Lažánky - Veverská Bítýška, jehož železné rudy byly známy snad již od střední doby hradištní (Merta 1987; souhrn Kučera 1980), na východě to jsou kutišťe a hutnické dílny počínaje starší dobou hradištní v okolí Olomučan na kraji Blanenského prolomu (Součopová 1986), na severovýchodě Krhovský hřbet s pravděpodobně již halštatským a poté slovanským železářstvím (Pleiner 1958, 261 - 263; Součopová 1976; Štrof 1985, 56; Procházka - Štrof 1986), na severu pak Kunštátsko, jehož rudné zdroje byly těženy bezpečně od středověku (Pleiner 1956, 262 - 263, tab. XXVII, XXVIII-3). Jak ovšem prozrazuje i kartografické zpracování kutišť (pro období 18. století je i pro neželezné rudy provedli Krejčír - Štrejn 1962, 230), nachází se obě popisovaná místa mimo tyto hlavní okrsky dolování. Z prostoru obou objevených a popsaných komplexů možných hornických stařin navíc nebyly získány prozatím žádné archeologické nálezy, také dosavadní literatura nezná žádný přímý či archivní doklad o případném zdejších dolování (u Jamného to ostatně konstatoval už Vermouzek 1988, 56). Lze proto podat zatím jen letmý přehled vývoje osídlení bezprostředního okolí obou nalezišť, zdůraznit pro dané téma důležité souvislosti a využít jich k vymezení těch časových období, ve kterých případně mohlo dojít k prospekci a exploataci železných rud v prostoru Jamného a středního toku Lubě.

Obě místa jsou položena ve střední části Boskovické brázdy, a to v její zvýšené části se zachovanými permokarbonskými sedimenty, v Žernovické hrásti, oddělující svým vyšším reliéfem dvě staré sídelní oblasti - Lysickou sníženinu a Tišnovsko. Spíše než k Lysické sníženině obě patří k bezprostřednímu zázemí starých sídelních okrsků Tišnovska, kotlin Šerkovické a Tišnovské, ve kterých nechybí ani osídlení starší doby železné, s nejbližšími lokalitami vzdálenými jen 3 km jižně vzdušnou čarou (Salaš 1989, 134, 138, č. 55 a 151). O dalším posunu

osídlení do bezprostředního okolí popsaných kutišť, již mimo starou sídelní oikumenu je možné hovořit v mladší době železné. Zatímco v případě Jamného jde o nález asi starolátenské bronzové spony na katastru sousedního, jen 1,5 km na jih vzdáleného Hájků (Skutil 1933, 90, pozn. 16;

Filip 1956, 396), když další laténská sídliště jsou situována v distanci 6 km jižně (Čižmář 1989, 149, 150, č. 20 a 55; Doležel, v tisku), v případě údolí střední Lubě je možné soudobé lokality zaznamenat ve vzdálenosti do 1 km po obou stranách údolí - keramika se vyskytla jednak přímo v intravilánu Újezda u Černé Hory (Doležel 1987, 80), starší nálezy laténské keramiky zmiňuje pak J. Skutil (1933, 76) také z katastru Hlubokých Dvorů, z okolí hradu Trmačova. Důvody nečekaného posunu laténského osídlení do vyšších poloh Žernovické hrásti s chudými půdami, drsnějším podnebím a členitějším reliéfem bez podrobnějšího průzkumu regionu nelze uvést, prospekce a těžba železných rud by mohla být jedním z nich.

Také v mladší době římské, kdy v severozápadnějších částech Boskovické brázdy docházelo k hutnění železa (Drválovice, Sudice - Ludíkovský 1981), udržovalo se na Tišnovsku osídlení (pro Jamné i údolí Lubě je nejbližší zjištěnou osadou lokalita Drásov I, vzdálená 6, resp. 4 km jižně, s již starším vývojem v době římské - Čižmář 1989, 159), doklady o výrobě a zpracování železa však pro vlastní Tišnovsko tak jako pro starší období prozatím chybí. Jsou ale poměrně hojné pro následující osídlení slovanské, zejména 9. - 12. století - možná už z 9. věku pocházel nález zbytku hutnických objektů u Lažánek (Merta 1987), do mladší doby hradištní byly datovány dvě vestavěné dýmačky s tenkou hrudí, odkryté záchranným výzkumem na sídlišti v Kuřimi (Procházka 1992, kde také k jejich možnému již středohradištnímu stáří), jak železářské analyzoval K. Stránský (1988) strusky ze sídliště 10. - 13. století při kostele sv. Klimenta u Lipůvky) jejich bezprostřední vztah ke středověkému osídlení není však jistý, pocházejí z povrchových sběrů, o vlastní lokalitě dosud jen Michna 1971). Obě popsaná naleziště mají ostatně velmi blízké soudobé osídlení - jen 3 km jižně od Jamného je situováno sídliště ve vsi Železné (úvahu o možné souvislosti tohoto toponyma ke starému dolování, stejně

jako v případě vlastního Jamného, podal už Vermouzek 1988, 56 - 58), pouze

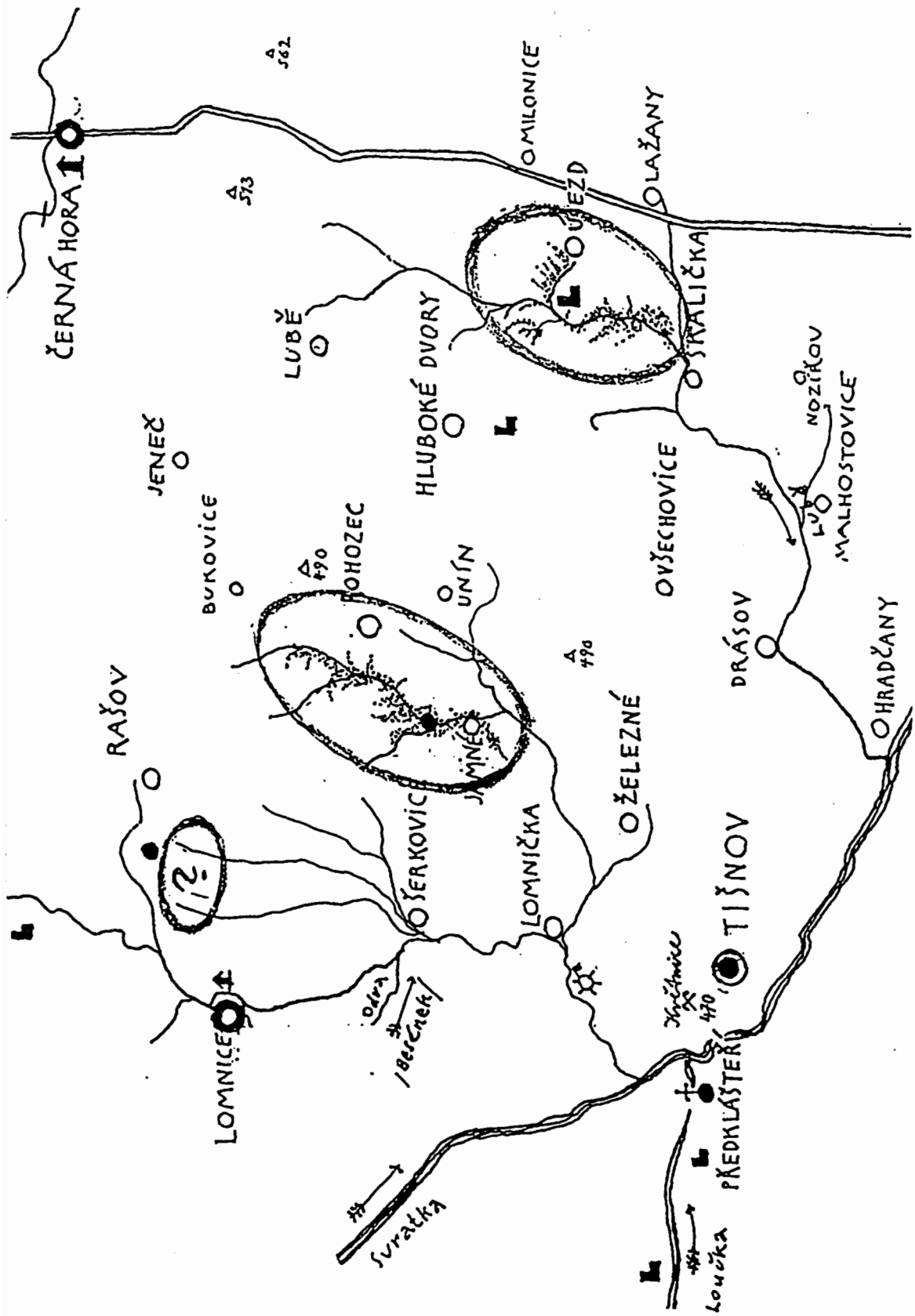
1 km jižně od újezdsko-skaličských kutišť je sídliště a pohřebiště ve Všechovicích, ze sídliště v Malhostovicích (3,5 km na jih) jsou doloženy dle určené dr. V. Souchopové kovářské strusky (Doležel 1985, 87 - 88). Alespoň v případě údolí Lubě nejsou příliš vzdáleny ani slovanské železářské dílny v prostoru Bořitova, jen asi 8 km na severovýchod (Souchopová 1976).

Samotné vsi Jamné, Rohozec, Skalička i Újezd u Černé Hory, v jejichž katastrech se pojednané antropogenní útvary nalézají, vznikly podle dosavadních poznatků až v 1. polovině 13. století. Vsi Jamné a Rohozec snad byly založeny kolonizační činností tišnovského kláštera někdy v 30. letech (poprvé se mezi klášterními statky jmenují roku 1240 - CDB III, 2, 355, č. 260), Skalička byla vysazena na území patřícím ve 14. věku vladykům z Trmačova, Újezd vděčí za svůj vznik snad zeměpánu, snad některému z členů rodu erbu křídla, ze kterých se po něm roku 1334 přešle Půta (CDM VII, č. 13). O důlním podnikání na panství tišnovských cisterciáků jsou informace - pomínu-li nedoložené tradice - velmi skoupé, pro 13. století je však lze připustit - vždyť v okolí Jihlavy, prvotního nadání kláštera, došlo právě tehdy k hlavním objevům stříbrných rud. Páni z Lomnice, pokrevní příbuzní šlechtické rodiny usdlé na Újezdě, ve 14. století v okolí podnikali určitě, alespoň v oblasti těžby rud stříbrných (ZDO I, č. 153). Újezd sám si během středověku postupně rozdělilo několik feudálních vrchností, největší podíl zde získalo biskupské panství Blansko. Nelze vyloučit, že železná ruda zde mohla být těžena pro gellhornské či salmovské podniky 17. - 1. poloviny 19. věku, nenalezl jsem však o tom žádnou zmínku v dosavadní literatuře k blanenským železárnám. Ani morfologie popsaných reliktů od Lubě a Jamného neodpovídá důlním pracím 18. a 19. století, z vlastního Blanenska popsaným např. J. Musilem (1982), rozdíly však mohou být dány i odlišným geologickým charakterem nalezišť. Blíží se naopak spíše povrchovým kutišťům v blízkosti slovanských hutnických dílen u Habrůvky a Olomučan (např. Souchopová 1986, obr. II). Pracovně a čistě hypoteticky je možné uvažovat zřejmě o středověkém či časně novověkém původu případných hornických stařin od Jamného a Lubě a o možném využití zdejších rudných ložisek již v pravěku a časném středověku. Soudobé hutnické komplexy mohou zůstat skryty v těsné blízkosti díky svému nenáročnému vybavení - jak ukázal např. výzkum v Chýnici u Prahy, ještě na

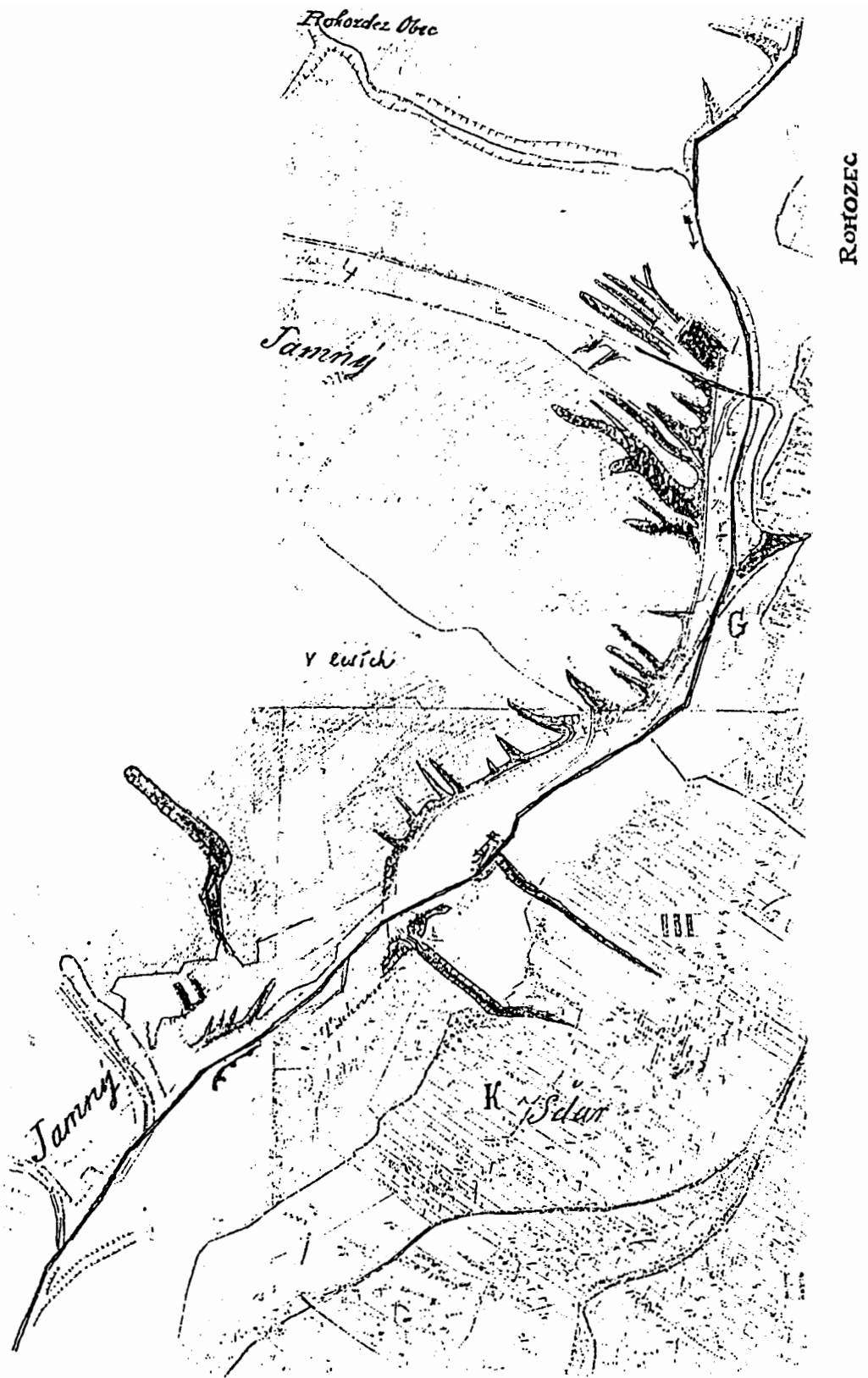
konci 13. století lze počítat s jednoduchými šachtovými pecemi (Krajíc - Matoušek 1985). Upřesnění datace i samotného původu zjištěných antropogenních útvarů v prostoru Jamného a údolí středního toku Lubě zůstává však úkolem dalšího terénního a možná i archivního výzkumu.

Literatura

- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III. 2. Ed. G. Friedrich et Z. Kristen. Pragae 1962
- CDM: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII. 1. Hrsg. P. v. Chlumecky, red. J. Chytil. Brünn 1858
- Čížmář, M.: 1989, Doba laténská a římská, doba stěhování národů. In: Archeologické lokality a nálezy okresu Brno - venkov, 141 - 168. Brno
- Doležel, J.: 1985, Pravěké a raně středověké osídlení Tišnovska - předběžné výsledky povrchového průzkumu v letech 1979 - 1983 (okr. Blansko, Brno - venkov), PV 1983, Brno, 85 - 89.
- Doležel, J.: 1987, Pravěké osídlení na katastru obce Újezd u Černé Hory (okr. Blansko), PV 1984, Brno 79 - 80
- Doležel, J.: v tisku, Laténská keramika z Předklášteří (okr. Brno - venkov), PV 1992, Brno
- Filip, J.: 1956, Keltové ve střední Evropě. Praha
- Grolich, V.: 1984, Lomnické panství v letech 1662 - 1850, Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko 11983, 10 - 28
- Krajíc, R., Matoušek, V.: 1985, Výzkum středověkých železářských pecí v Chýnici, okr. Praha - západ, AR XXXVII, 170 - 180
- Krejčíř, M., Štrejn, Z.: 1962, Topografie dolování na Brněnsku koncem 18. století, Sborník Matice moravské LXXXI, 220 - 231
- Kučera, K.: 1980, Železářství mezi Velkou Bíteší a Veverskou Bítýskou. Brno
- Ludíkovský, K.: 1981, Extenzivní hutnické centrum z mladší doby římské v Sudicích u Boskovic. In: Současné úkoly československé archeologie, Valtice 17.10. - 20.10. 1978, 21 - 219. Praha
- Merta, J.: 1987, Železářská pec z Lazánek u Veverské Bítýšky (okr. Brno - venkov). In: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, 135 - 138. Brno
- Michna, P.: 1971, Archeologické nálezy od sv. Klimenta u Lipůvky (okr. Blansko), VVM XXIII, 149 - 157
- Musil, J.: 1982, Těžba železných rud v 18. a 19. století v katastru obcí Spešova a Dolní Lhoty (okr. Blansko), Sborník Okresního muzea v Blansku XIII - XIV/1981 - 1982, 24 - 34
- Pleiner, R.: 1958, Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích. Praha
- Procházka, R.: 1992, Záchraný výzkum slovanského sídliště v Kuřimi, okr. Brno - venkov, Pravěk, NR 2
- Salaš, M.: 1989, Doba halštatská. In: Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov, 127 - 140. Brno
- Skutil, J.: 1933, Pravěk Tišnovska. In: Vlastivěda Tišnovska I, 63 - 92. Tišnov
- Souchopová, V.: 1986, Hutnictví železa v 8. - 11. století na západní Moravě. Praha
- Stránský, K.: 1988, Železářské strusky z návrší sv. Klimenta u Lipůvky, Regionální sborník okresu Blansko '88, 71 - 74
- Štíra, A.: 1985, Halštát Boskovičské brázdy. In: Wankelův nálezy v Býčské skále ve světle nejnovějších objevů, 55 - 61. Blansko
- Vermouzek, R.: 1972, Zmizelá ves Starý Rašov, Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku IV - 1972, 50 - 54
- Vermouzek, R.: 1988, Neznámý důlní rajón na Tišnovsku. In: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, 55 - 66. Brno

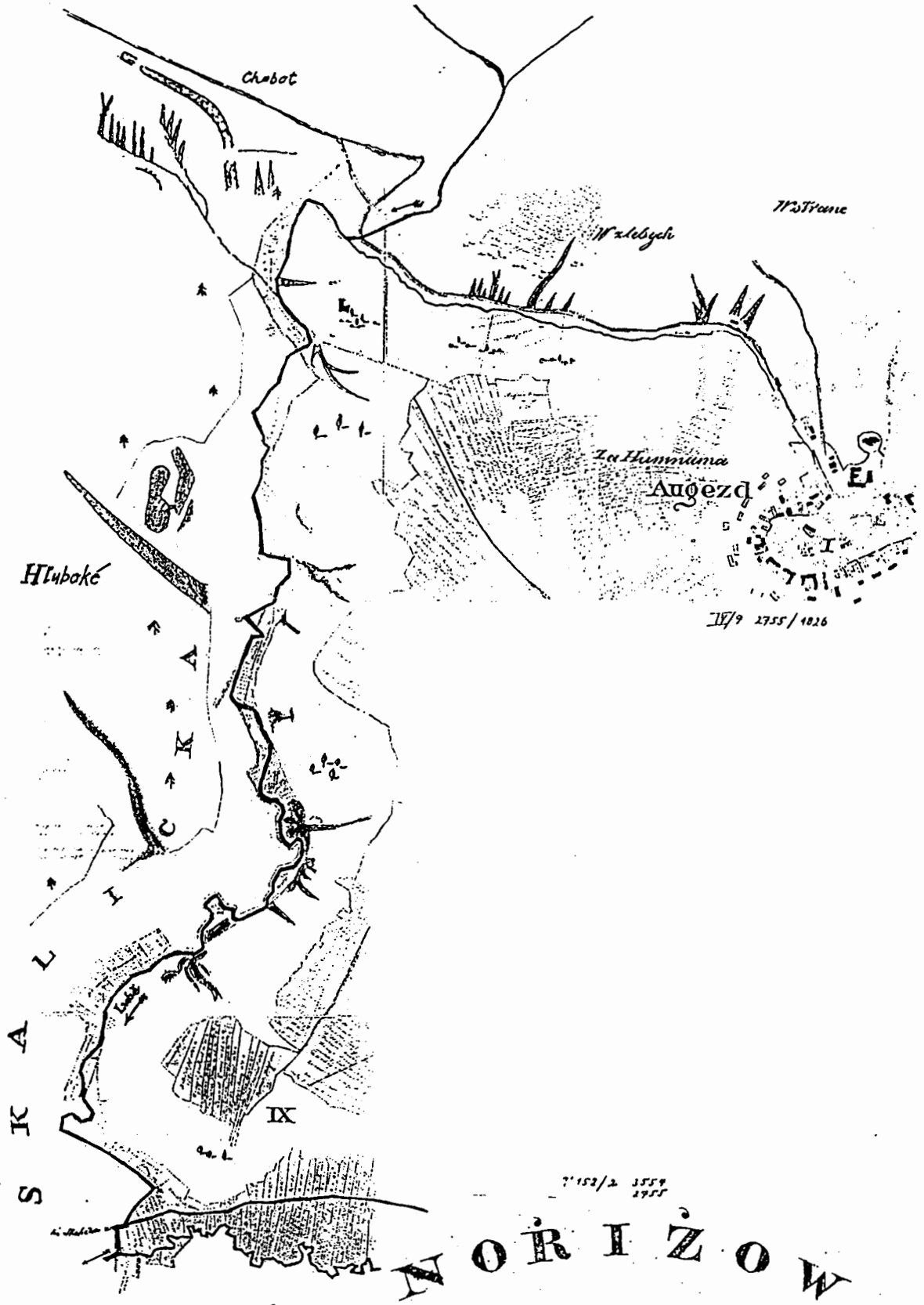

Obr. 1 Schematické znázornění oblastí těžby železné rudy na Tisnovsku

7015-22
T 395

Obr. č. 2 Oblast těžby železné rudy v okolí Jamného

Obr. č. 3 Oblast těžby železných rud při údolí středního toku potoka Lubě